



**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMIC

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 4-son

Volume 4, Issue 4, 2025



**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117



LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

No 4-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:
(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:
(Members of the Editorial Board)

Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., prof.
Irmatova Aziza Baxramovna, i.f.d., prof.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:
(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federatsiyasi)
Xeynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muharrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Ijrochi muharrir (Executive Editor): Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

Veb-administrator (Web admin): Mamatxo'jayev Otabek

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

S.B.G'oyipnazarov	<i>Ish bilan bandlik sifatini oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy omillari va rivojlanish yo'nalishlari</i>	6-17
S.P.Qurbonov	<i>Ish bilan unumli bandlik darajasini baholashda institutsional, inklyuzivlik va hududiy xususiyatlar</i>	18-29
Z.Y.Juliyev	<i>Preparing Uzbekistan's labour force for WTO integration: risks and policy directions</i>	30-40
Sh.Sh.Iskandarov	<i>Aholi bandligini ta'minlashda oliy ta'lim xizmatlarining vazifalari</i>	41-50
M.A.Jumayeva	<i>Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inklyuziv tadbirkorlik bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning bibliometrik tahlili (R dasturi asosida)</i>	51-60

INSON KAPITALI

Sh.V.G'aniyev	<i>Kredit-modul tizimini jahon tendensiyalariga tenglashtirish</i>	61-69
S.R.Xolbayeva	<i>Рост охвата высшим образованием как фактор безработицы</i>	70-82
J.B.Shaymanov B.B.Quvondiqov	<i>Inson kapitali va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o'рни...</i>	83-91

INSON TARAQQIYOTI

N.A.Axmedova	<i>Aholi daromadlarini oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sirining hozirgi holati tahlili</i>	92-101
A.F.Abdullayev	<i>O'zbekiston axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sektorining rivojlanish holati: 2017-2024 yillar tahlili ...</i>	102-110
D.B.Fayziyeva	<i>Minimal ish haqi siyosatining iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini</i>	111-119
J.K.Karimov	<i>Davlat iqtisodiyoti xavfsizligining tuzilmaviy komponentlarini aniqlashga yondashuvlarni ishlab chiqish</i>	120-128
J.K.Karimov	<i>Globalashuv muammolari sharoitida iqtisodiy xavfsizlik indeksini iqtisodiy va matematik modellashtirish</i>	129-139

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH**S.S.Amirdjanova***Риски и угрозы попадания в бедность среди занятого населения* 140-148**MIGRATSIYA****Z.T.Jumanova
J.X.Abdikayumov***Iqtisodiyotga turizmning bevosita ta'sirini tanlanma kuzatuvlar asosida statistik baholash* 149-159**INSON RESURLARINI BOSHQARISH****M.Sh.Axmedov***Korxonalarda KPI orqali ishchilarni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish masalalari* 160-170**K.A.Ibroximova
I.A.Imomov***Mechanisms for improving personnel management in enterprises to enhance financial sustainability* 171-183**J.R.Mansurov***Turistik korxonalarda HR texnologiyalarini joriy etishning samaradorlik ko'rsatkichlari* 184-194**M.G'.Qaxramonova***Kadrlar qo'nimsizligi darajasini pasaytirishda xorijiy kompaniyalar tajribalaridan O'zbekiston mehnat bozorida foydalanish imkoniyatlari* 195-206**TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH****T.Djurayev***Моделирование прогнозирования развития агропромышленного комплекса* 207-216**J.I.Islomov***Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini yuritishning yangi yondashuvlari* 217-226**N.O.Jumaniyazov
S.J.Xudayorova***Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari* 227-237**N.O.Jumaniyazov
N.Z.Matmuratova***Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirish strategiyasi* 238-247**N.O.Jumaniyazov***Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirish yo'llari* 248-258**U.U.Raxmatullayev***Kichik biznesni eksport salohiyatini oshirish obyektiv zarurati* 259-267**T.M.Urakov***O'zbekiston Respublikasi yashil iqtisodiyotda milliy shaffoflik tizimi* 268-275

A.A.Shomirov	<i>Iqtisodiyotga qimmatli qog'ozlar bozori orqali portfel investisiyalar jalb qilishning obyektiv zarurligi.....</i>	276-285
A.A.Abduqahorov	<i>Kichik va o'rta biznes subyektlari eksport salohiyatini oshirishda kichik sanoat zonalarining o'rni</i>	286-295



MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>



AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA OLIY TA'LIM XIZMATLARINING VAZIFALARI

Iskandarov Shaxboz Shavkat o'g'li
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti tayanch doktoranti

Doi: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a212

Annotatsiya. Ushbu maqolada mustaqillik yillarida ishsizlikning kelib chiqish sabablari, shuningdek raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi bandligining keskinlashuviga ta'sir etuvchi omillar keltirilgan va tahlil qilingan. Aholi bandligining keskinlashuvi sharoitida oliy ta'lim xizmatlarining vazifalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: xizmat, bandlik, ishsizlik, raqobat, xizmat ko'rsatish, oliy ta'lim xizmatlari, ish haqi, kredit, inflyatsiya, bozor iqtisodiyoti, tadbirkorlik, migratsiya, korrupsiya.

ФУНКЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Искандаров Шахбоз Шавкат угли
докторант Самаркандского университета
имени Шарафа Рашидова

Аннотация. В данной статье перечислены и проанализированы причины возникновения безработицы в годы независимости, а также факторы, влияющие на ухудшение занятости населения в условиях цифровой экономики. В контексте ухудшения занятости населения задачи служб высшего образования научно обоснованы.

Ключевые слова: Сфера услуг, занятость, безработица, конкуренция, Сервис, услуги высшего образования, заработная плата, кредит, инфляция, рыночная экономика, предпринимательство, миграция, коррупция.

THE FUNCTIONS OF HIGHER EDUCATION IN PROVIDING EMPLOYMENT FOR THE POPULATION

Iskandarov Shakhboz Shavkat ugli
Doctoral Student at Samarkand State University
named after Sharaf Rashidov

Abstract. This article lists and analyzes the causes of unemployment during the years of independence, as well as the factors that contribute to the decline in employment in the digital economy. In the context of the decline in employment, the objectives of higher education services are scientifically justified.

Keywords: Service sector, employment, unemployment, competition, service, higher education services, wages, credit, inflation, market economy, entrepreneurship, migration, and corruption.

Kirish

O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga asoslangan yangi iqtisodiy tizimga o'tish jarayonida erkin bozor munosabatlari shakllandi. Bu ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish sohalarida, ayirboshlash, taqsimlash, iste'mol jarayonida, shuningdek, mulkiy munosabatlarda tub o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bozor iqtisodiyotiga asoslangan ushbu tizim milliy iqtisodiyotni ekstensiv rivojlanish yo'lidan intensiv rivojlanish yo'liga o'tkazdi. Intensiv rivojlanish yo'li barcha tabiiy va iqtisodiy resurslardan unumli foydalanishni taqozo etadi. Milliy iqtisodiyot intensiv rivojlanishi natijasida iqtisodiyotning o'sish sur'atlari jadallashadi, resurslardan foydalanish samaradorligi, xodimlarning mehnat unumdorligi oshadi, yaratilayotgan maxsulot va ko'rsatilayotgan xizmatlar tannarxi pasayadi, sifati yaxshilanadi. Ammo iqtisodiyot sektorlarida yangi texnologiyalarni qo'llash natijasida iqtisodiyotda band bo'lgan aholining nisbiy qisqarishi sodir bo'ladi.

O'zbekistonda mustaqillik yillari bandlik muammosining keskinlashuviga quyidagi o'zgarishlar kuchli ta'sir qilgan:

- milliy iqtisodiyotning soha va tarmoqlarida tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshishi;
- milliy iqtisodiyotning soha va tarmoqlarida fan va texnika yutuqlaridan foydalanish natijasida mehnat unumdorligining o'sishi;
- xususiy sektorlarda mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligining ortishi;
- O'zbekistonda demografik vaziyatni o'zgarishi (aholi sonining yil sayin ortib borishi, mehnat resurslarining ko'payishi).

Ushbu o'zgarishlar hozirgi kunga qadar ham aholi bandligini oshirishga salbiy ta'sir qilyapti. Ammo tadqiqotlarimiz bandlik muammosiga yuqoridagi o'zgarishlaridan tashqari yana quyidagi omillarning kuchli ta'sir etishini aniqladi:

- milliy iqtisodiyotni raqamlashtirish natijasida aholi bandligini keskinlashishi;
- ichki bozorda tovar va xizmatlar narxining keskin oshishi;
- tashqi mehnat migratsiyasining kuchayishi.

Mamlakatda aholi bandligini ta'minlash borasida keskin choralar ko'rilmasa yoki oldini olish maqsadida chora-tadbirlar ishlab chiqilmasa, yalpi ichki maxsulotni ishlab chiqarish hajmi keskin kamayib ketadi, kambag'allik darajasi oshadi. Har bir mamlakatda iqtisodiy muammolarni iqtisodiyot sektorlarining foydalanilmagan imkoniyatlarini ishga tushurish hisobiga bartaraf etiladi. Iqtisodiyot sektorlari aholini ish bilan ta'minlash va xizmat ko'rsatish borasida bir qancha muhim vazifalarni bajaradi. Shulardan kelib chiqib, oliy ta'lim xizmatlari ham milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish maqsadida bir qancha vazifalarni bajaradi. Milliy iqtisodiyotda oliy ta'lim xizmatlarining aholi bandligini ta'minlash borasida foydalanilmagan imkoniyatlarini tadqiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu bois hozirda oliy

ta’lim xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlari muhim ahamiyatga ega

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Hozirgi iqtisodchi olimlarning aholi bandligini ta’minlashga bag’ishlangan tadqiqot ishlarida xizmatlar sohasiga asosiy e’tibor qaratyotganligini ko’rish mumkin. Ammo zamonaviy iqtisodchilar aholi bandligini ta’minlash, turmush darajasini oshirish, kambag’allikni qisqartirish va shu kabi inson hayoti bilan bog’liq bo’lgan ijtimoiy muammolarni yechimini topishda oliy ta’lim xizmatlari muhim rol o’ynashini asoslab berdilar.

Masalan, B.D.Kalmetov ta’lim sektorining quyidagi vazifalari aholini yuqori daromadli ish bilan ta’minlashda muhim rol o’ynashini ilmiy jihatdan asoslab berdi: axborot bilan ta’minlash (ta’lim xizmatlarini ko’rsatuvchilar va iste’molchilar ta’lim muassasalar holati to’g’risida ma’lumot berish), vositachilik (ta’lim va iqtisodiy subyektlar o’rtasida aloqalarni rivojlantirish), narxni shakllantirish (talab va taklifni muvofiqligini ta’minlash), rag’batlantirish (ta’lim jarayonida yangi texnologiyalarni joriy qilish asosida ta’lim sifatini oshirish), ijtimoiy xizmatlarni ko’rsatish (ta’lim tizimida daromadlar bo’yicha tabaqalanishga imkon berish)[1]. B.D.Kalmetov tomonidan keltirilgan ta’lim tizimining vazifalari ham aholini yuqori daromadli ish bilan ta’minlash, mehnat bozorida muvozanatni o’rnatish kabi muhim muammolarni yumshatadi. Masalan, ta’lim tizimining axborot bilan ta’minlash vazifasi mehnat resurslariga mehnat bozorida qaysi kasb egalariga talab yuqori, ta’lim xizmatlarini ko’rsatuvchilariga esa qaysi soha vakillarini qancha tayyorlash kabi muhim muammolarni yechimini topish imkonini beradi.

N.R.Raxmonov “Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda oliy ta’lim tizimining roli” nomli ilmiy maqolasida oliy ta’lim xizmatlarining vazifalari doimo takomillashib, yangilanib borishini asoslab bergan. U bu borada quyidagi fikrni bildirgan: “Ta’lim sohasida axborot texnologiyalarni keng joriy qilinishi natijasida uning milliy iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan texnologik va funksional aloqalari chuqurlashib boradi”[2]. Ba’zi manbalarda oliy ta’lim xizmatlarining quyidagi vazifalari keltirilgan[3]: qayta ishlash funksiyasi, rivojlantirish funksiyasi, kishilarda madaniyatni boyitish funksiyasi (ta’lim orqali inson butun olamni anglaydi, milliy iqtisodiyotning turli tarmoqlari bilan tanishadi), professionallashtirish funksiyasi (ijtimoiy ishlab chiqarishda faolligini oshirish, kasbiy rivojlanishga yordam beradi), ijtimoiylashtirish funksiyasi (kishilarni ijtimoiy hayotga moslashtirish).

T.O.Razumova, I.G.Teleshovalar ham yangi jamiyat taraqqiyotida oliy ta’lim xizmatlari yangi vazifalarni bajarishini va unda aholini ish bilan ta’minlash, daromadni oshirish muhim o’rin egallashini e’tirof etganlar. Ularning ta’kidlashicha oliy ta’lim xizmatlari zamonaviy bozor iqtisodiyotining qisqa va uzoq muddatli o’zgarishlariga tezda moslashishini soha va tarmoqlar uchun mehnat resurslarini zamonaviy kasb va hunarlarga tayyorlash

vazifasini bajarishini ta’kidlaydi[4]. Tadqiqotlarimiz oliy ta’lim xizmatlarini yuqorida ta’kidlab o’tilgan vazifalardan tashqari yana quyidagi muhim vazifalarni bajarilishini ham aniqladi. Masalan, V.V.Kindinova oliy ta’lim xizmatlari iqtisodiyotning soha va tarmoqlarini mustaqilligini ta’minlashda muhim rol o’ynashini asoslab beradi. Bunda u oliy ta’lim xizmatlari faqatgina mehnat bozori uchun kadrlarni tayyorlash emas, balki muayyan bir soha va tarmoqlarni mustaqilligini ta’minlash uchun maxsus kadrlarni yetkazib berish bilan ham shug’ullanadi, deb ta’kidlaydi[5].

Tadqiqot metodologiyasi

Ta’lim sektorining milliy iqtisodiyotdagi o’rnini, xizmatlarining mohiyatini va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini yoritishda ilmiy abstraksiyalash, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, statistik guruhlash, monografik tadqiqot, taqqoslash kabi ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Milliy iqtisodiyotni raqamlashtirish mehnat unumdorligining o’sishi asosida iqtisodiyotni jadal sur’atlarda rivojlantirishning yetakchi omili hisoblanadi. Ba’zi soha va tarmoqlarda axborot texnologiyalarining kirib borishi va undan foydalanish natijasida mutaxassislarning qisqarishi sodir bo’ldi.

1-jadval

O’zbekistonda bandlarning iqtisodiyot faoliyat turlari bo’yicha taqsimlanishi, ming kishi

№	Iqtisodiyot tarmoqlari	Yillar		2024 yilning 2010 yilga nisbatan o’zgarishi, (+:-)
		2010	2024	
1	Qishloq xo’jaligi va baliq xo’jaligi	3118,1	3240,7	+122,6
2	Sanoat	1605,7	1729,3	+123,6
3	Qurilish	1033,7	1360,1	+4
4	Ulgurji va chakana savdo	1235,6	1504,8	+269,2
5	Tashish va saqlash	509,9	601,5	+91,6
6	Yashash va ovqatlanish bo’yicha xizmatlar	249,2	363,5	+114,3
7	Axborot va aloqa	53,1	98,6	+45,5
8	Moliyaviy va sug’urta faoliyati	69,9	79,0	+9,1
9	Ta’lim	1102,0	1320,2	+218,2
10	Sog’liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlarni ko’rsatish	596,2	695,2	+99,0
11	San’at, ko’ngil ochish va dam olish	64,4	66,6	+2,2
12	Boshqa turdagi xizmat ko’rsatish	1990,6	3202,4	+1211,8
Jami iqtisodiyot bo’yicha		11628,4	14261,9	+2633,5

1-jadval ma’lumotlaridan O’zbekiston iqtisodiyot tarmoqlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish natijasida band bo’lgan ishchi xodimlar soni qisqarganligini ko’rish mumkin. Bunday o’zgarish milliy iqtisodiyotning sanoat, qishloq xo’jaligi, tashish va saqlash, yashash va ovqatlanish, moliya va

sug’urta, ta’lim, sog’liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko’rsatish, san’at, ko’ngil ochish va dam olish kabi tarmoqlarda sodir bo’lgan. Masalan, sanoat aholi bandligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega bo’lgan sohalardan biri hisoblanadi. Ushbu sohada sodir bo’lgan ishchi xodimlarning qisqarishi bunga yaqqol misol bo’la oladi. 2010 yilda ushbu sohada iqtisodiyotda band aholining qariyb 14.0 foizi (1605.7 ming kishi) mehnat qilgan. 2024 yilda esa ushbu sohada ishchi xodimlar soni atigi 123.6 ming kishiga ko’paygan. Yoki aytaylik, xizmatlar sohasining moliyaviy va sug’urta tarmog’ida band bo’lgan ishchi xodimlar soni 2024 yilda 2010 yilga qaraganda 9.1 ming kishiga oshgan. Sog’liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlarni ko’rsatish tarmoqlarida esa band bo’lgan ishchi xodimlar soni 100.0 ming nafarga oshgani ham yo’q. Vaholanki 2010 va 2024 yillarda mehnat resurslar soni 1.2 martaga, mehnatga layoqatli aholi ham 1.2 martaga oshgan[6]¹⁶. Demak, iqtisodiyot tarmoqlarida 14 yil ichida band aholi soni ortgan bo’lishi tabiiy. Ammo tahlillarimiz milliy iqtisodiyot tarmoqlarida raqamli texnologiyalarning foydalanishi natijasida band aholi soni keskin darajada qisqarganligini ko’rsatdi.

Tovar va xizmatlar narxining oshib borishi aholi bandligining qisqarishiga kuchli ta’sir qiladi. Tovar va xizmatlar narxining oshishi aholining ularga bo’lgan talabini qisqartiradi. Natijada ishlab chiqarish xajmi keskin kamayadi. Kuzatuvlarimiz O’zbekistonda oxirgi 10 yilda (2014 va 2024 yillarda) tovar va xizmatlar narxi keskin darajada oshib borganligini aniqladi. Shunga mos ravishda aholi daromadlari oshgan. Ammo aholining real daromadlari oshib borganligiga qaramasdan, ularning talab va istaklarini to’la qondirish imkonini bermadi. Shu bois soha va tarmoqlarda, xususi sektorlarda mehnat qilgan ishchi xodimlar qulay fursat topganda (yuqori daromadli ish) o’z ish joylarini o’zgartirishdi.



1-rasm. O’zbekistonda inflyatsiya va ishsizlik darajasi, foizda

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси миллий статистика қўмитаси маълумотлари. www.stat.uz

Milliy iqtisodiyot tarmoqlari kesimida sodir kadrlar qo'nimsizligi darajasining oshib borishi shulardan dalolat beradi (2-jadval).

2-jadval

2022-2023 yillarda O'zbekiston iqtisodiyoti tarmoqlari bo'yicha kadrlar qo'nimsizligi [7]

Iqtisodiyot tarmoqlari	Iqtisodiyotda bandlar soni, ming kishi		Ketganlar, ming kishi		Kadrlar qo'nimsizligi, %	
	Yillar		Yillar		Yillar	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Jami iqtisodiyot bo'yicha bandlar soni,	13706,2	14041,2	793,8	802,5	5,8	5,7
Shu jumladan tarmoqlarda						
Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi	3438,7	3344,0	27,0	34,1	0,7	1,1
Sanoat	1810,6	1835,9	279,4	258,2	15,4	14,1
Qurilish	1314,3	1502,2	121,7	111,2	9,2	7,5
Savdo	1525,2	1586,1	85,5	90,4	5,6	5,7
Tashish va saqlash	633,1	640,4	38,6	40,3	6,1	6,3
Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar	348,8	367,2	23,5	28,7	6,7	7,8
Axborot va aloqa	77,3	87,8	15,1	17,7	19,5	20,2
Moliyaviy va sug'urta faoliyati	69,6	73,4	11,7	12,1	16,8	16,5
Ta'lim	1268,7	1299,5	66,4	67,1	5,2	5,2
Sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmat ko'rsatish	671,3	694,8	46,0	54,3	6,8	7,8
San'at, ko'ngil ochish va dam olish	71,7	71,9	6,8	6,7	9,4	9,3
Boshqa faoliyat turlari	2476,9	2511,0	72,1	81,7	2,9	3,2

Tadqiqotlar mamlakat iqtisodiyotida kadrlar qo'nimsizligi darajasi 5,8 foizni tashkil etishini ko'rsatdi (2-jadval). Ushbu ko'rsatkich belgilangan me'yordan qariyb 1,0 foizga ziyod. Garchand kadrlar qo'nimsizligi me'yordan ziyod bo'lsada, uning oqibatlari mamlakat taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmasligi mumkin. Biroq milliy iqtisodiyotning sanoat, qurilish, axborot va aloqa, moliyaviy va sug'urta faoliyati, san'at, ko'ngil ochish va dam olish tarmoqlaridagi kadrlar qo'nimsizlik darajasi esa me'yordan anchaga, bizning xisobiz bo'yicha 6-7 foizga ziyod. Demak ushbu ma'lumotlar iqtisodiyot tarmoqlarida band bo'lgan xodimlarning ma'lum sabablarga (ish haqining pastligi, tovar va xizmatlar narxining yuqori darajasi va boshqa sabablar) ko'ra ishdan bo'shaganliklarini yoki aytaylik ish joylarini o'zgartirganliklarini anglatadi.

O'zbekiston mehnatga layoqatli aholini rivojlangan mamlakatlarga shartnoma asosida ishga yuborish natijasida ishsizlik muammosi yumshadi, xorijiy valyutalar kirimi oshdi.

3-jadval

**Mehnat muhojirlari tomonidan yuborilgan pul jo'namatlarining
YaIM ulushi, foizda[8]**

№	Mamlakatlar nomi	Yillar								
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	O'zbekiston	6,7	11,5	14,5	14,2	11,7	13,3	20,6	17,7	18,8
2	Tojikiston	26,7	29,6	28,1	27,9	26,8	32,3	49,9	38,4	40,1
3	Qirg'iziston	29,2	32,2	32,5	28,7	31,8	32,5	26,6	18,6	24,1
4	Belarus	2,1	2,3	2,4	2,2	1,5	1,6	2,0	1,8	2,1
5	Germaniya	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4
6	Italiya	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,4	0,5	0,5

Xorij mamlakatlarga aholining borib ishlashi ularning ijtimoiy muammolarga yechim topish, orzu havaslarga erishish, moddiy ahvolini yaxshilash imkonini berdi. Afsuski hozirgi kunda mehnat migratsiya ko'lamini mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashdagi roli keskin oshdi va ushbu jarayon shiddat bilan davom etayapti. Mehnat migratsiyasi xorijda ishlayotgan muhojirning faqatgina o'zining, oilasining moddiy imkoniyatini yaxshilash emas balki u butun mamlakat iqtisodiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois oxirgi paytlarda mehnatga layoqatli aholining xorij mamlakatlarga borib ishlash ishtiyoqi baland. 3-jadvalda mehnat muhojirlari tomonidan yuborilgan pul o'tkazmalarining YaIM ulushi keltirilgan. Tojikistonda 2024 yilda mehnat muhojirlarining pul o'tkazmalari YaIMning 40,1 foizini tashkil etdi. Bu nisbiy ma'noda dunyoda eng katta ko'rsatkich. Qirg'izistonda pul o'tkazmalarining YaIM dagi ulushi 24 foizga, O'zbekistonda esa ushbu ko'rsatkich qariyb 20,0 foizga yetgan. Mehnat muhojirlarining mamlakatiga pul o'tkazmalarining YaIMdagi ulushi bo'yicha reytingda O'zbekiston 20-o'rinda turadi. 2024 yilda O'zbekistonning mehnat muhojirlari xorijiy davlatlardan 16579,2 mln AQSh dollar yuborgan. Bu 2023 yildagidan 2410,4 ming AQSh dollarga ko'p. Ammo bugungi kunda mehnat muhojirlarimizning xorijiy tillarni yaxshi o'zlashtirmagani, xorij mamlakatlarning tarixini, urf-odatlarini bilmasligi yoki aytaylik biron-bir hunarga ega bo'lmasligi ularni yuqori daromadli ish o'rinlariga tavsiya qilinmagan. Masalan, 2022 - 2023 yillarda respublikamiz hududlarida tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish borasida mehnat migratsiyasida ishtirok etgan migrantlar kesimida aniq kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmagan turli hunar va kasb bo'yicha qisman boshlang'ich ma'lumotga ega bo'lganlar yuqori ustunlikda 39,0%, hych qanday kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmagan migrantlar 40,3%, umumiy aniq kasb-hunarga ega bo'lgan migrantlar 20,7% ulush bilan keskin farqlanishi kuzatilgan. Mehnat migratsiya markazining yo'llanmasisiz xorij mamlakatlariga borib ishlayotgan mehnat muhojirlarimiz arzon ish joylarida, og'ir mehnat sharoitlarida ishlab kelmoqda. Masalan, Rossiya Federasiyasida biron-bir ma'lumotga ega bo'lmagan, xorij tillarni bilmagan, kasb-hunarga ega

bo'lmagan mehnat muhojirining o'rtacha oylik ish haqisi 450-500 AQSh dollarini tashkil etadi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida xorijiy tilni o'zlashtirgan, xorij mamlakatning urf-odatlarini tushungan, ish tartibini o'rgangan mehnat muhojirining o'rtacha oylik ish haqi 1500-2387 yevroni tashkil etadi. Shuningdek, ular ham haftasiga 5 kun ish va bir kun dam olish imkoniga ega bo'ladi. Yuqori darajadagi ish haqi va mehnat sharoiti, mehnat muhojirlarining imkoniyatlarini kengaytirish va ularning daromadlarini oshirish uchun til bilishning muhimligi, o'zga mamlakatlarning urf-odat va madaniyatini o'rganish, tarixini bilish, biron-bir hunarni egallash muhimligini ko'rsatmoqda. Demak, voyaga yetib shakllanib borayotgan mehnat resurslarini ma'lumotini oshirish, muayyan bir xorij tillarini o'rgatish, zamonaviy kasb-hunarlariga o'qitish orqali ularni kelajakda xorij mamlakatlarda yuqori daromadli, ijtimoiy ximoyasi kafolatgan sohalarda ishlash ehtimoli katta bo'ladi. Shuning uchun ham oliy ta'lim xizmatlarini shunchaki rivojlantirish emas, balki chekka hududlarda uning xizmatlarini kirib borishi maqsadga muvofiqdir. Xorij mamlakatlarda ishlash, o'z o'rniga ega bo'lish, turli imtiyozlardan foydalanish, baxtli saodatli yashashi uchun bilim, zamonaviy hunarga ega bo'lish lozim. Bunda oliy ta'lim va uning qamrovi katta rol o'naydi.

Yuqorida qayd etilgan va boshqa bir qator omillarning ta'siri ostida aholini ish bilan ta'minlash muammosi, mehnat bozorida vaziyat yanada murakkablashish mumkin. Ushbu holatlar aholi bandligini ta'minlashda zamon talablariga javob beradigan, kelajakda mehnat bozorida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan og'ir muammolarni bartaraf etishga molik modellarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Bizning nazarimizda bunday modelni ishlab chiqishda (aholi bandligini ta'minlash) aholini ma'lumotini oshirish, zamonaviy kasb-hunarlariga o'qitish asosiy g'oya bo'lishi va ushbu model oliy ta'lim xizmatlar sifatini oshirish modeli, deb nomlanishi lozim.

Xulosa va takliflar

Iqtisodchi olimlarning, soha vakillarining oliy ta'lim sohasi vazifalari to'g'risidagi fikr mulohazalarini o'rganib, oliy ta'lim sohasining aholi bandligini ta'minlashda quyidagi vazifalarni ham bajaradi, degan xulosaga keldik.

Birinchidan, ish haqini oshirish vazifasi. Oliy ma'lumotli va yuqori malakali ilmiy salohiyatga ega bo'lgan xodimlar mehnatiga yuqori darajada ish haqi to'lanishini talab qiladi. Ayniqsa, mehnat bozorida raqobat avj olgan bir vaqtda oliy ma'lumotli xodimlarning mehnatiga talab yuqori bo'ladi. Hozirgi kunda deyarli ko'plab ish beruvchilar mehnatni sifatli bajarilishini istaydi. Shu sababli ular ishning sifatiga qarab ish haqi miqdorini oshirib boradi. Oliy ma'lumotli xodim ham vaqtini behuda o'tkazmaslik, belgilangan vaqtda unumli foydalanish uchun bor mahoratini, tajribasini ishga solib mehnat qiladi.

Ikkinchidan, mehnat bozori mexanizmlarini takomillashtirish vazifasi. Oliy ta'lim sohasi mehnat bozoriga ta'sir ko'rsatadigan asosiy sektorlardan

hisoblanadi. U mehnat bozoridagi talab, taklif, narx va raqobat kategoriyalarni bir-biriga muvofiq ishlashiga undaydi. Masalan, mehnatni tashkil etish, uni boshqarish va baholash markazlarini tashkil etishda ularning alohida o'ri bor. Oliy ma'lumotli xodimlar mehnat bozorini tartibga solish uchun ish beruvchilarga xizmat turlarining paketini taklif etadi. Bunday xizmatlari bilan ular ish beruvchining vaqtini tejaydi, xizmatlar sifatiga kafolat beradi. Mehnatga haq to'lash bilan bog'liq nizoli holatlarni bartaraf etadi. Shu tariqa ular mehnat resurslari o'rtasida sog'lom raqobat muhitini taminlab beradi.

Uchinchidan, mehnat bozorining barqarorligini keskinlashtirish vazifasi. Oliy ta'lim bozorining o'ziga xos tomoni shundaki, kuchli raqobatga asoslanganligidir. Resurslarning taqsimlanishi narx mexanizmi orqali amalga oshadi. Oliy ta'lim sohasida u grand asosida tahsil olgani yoki aytaylik xususiy oliy ta'lim muassasasida ta'lim olgani mehnatga haq to'lash muammosini keltirib chiqaradi. Uzoq yillar davomida davlat granti asosida o'qib yurgan talaba bilan katta miqdorda moliyaviy mablag' sarflab xususiy oliy ta'lim muassasasida o'qigan talaba o'rtasida katta farq bor. Xususiy oliy ta'lim muassasasida tahsil olgan yoki aytaylik to'lov kontraktlari asosida o'qib bitirgan mehnat resursi yillar davomida sarflangan xarajatlarni qoplash maqsadida yuqori daromadli ish joylarga talabgorlik qiladi. Mehnat bozorida o'ziga munosib ish topmasa, u darhol yangi mehnat bozoriga intiladi yoki arzon ish joylarida ham mehnat qiladi. Hozirda mamlakatimizda 210 dan ziyod oliy ta'lim muassasalar mavjud. Ular juda katta miqdorda mehnat bozoriga o'z maxsulotlarini taklif qilishadi. Natijada mehnat bozorida mehnat resursiga bo'lgan taklif oshadi. Bularning barchasi mehnat bozorida beqarorlikni keltirib chiqaradi.

To'rtinchidan, kishilarni moliyaviy va shaxsiy mustaqilligini oshirish vazifasi. Oliy ma'lumotga ega bo'lgan xodim o'z-o'zini ish bilan ta'minlash imkoniga ega bo'ladi. U oliy ta'lim muassasasida egallagan bilim va ko'nikmalarini ishga solib kishilarga xizmat ko'rsatishi mumkin. Bu jarayon orqali u o'z faoliyatini mustaqil belgilaydi. U ishdan tashqari bo'sh vaqtida ham daromad topadi. Demak, oliy ta'limga ega bo'lgan xodim daromad topish masalasida mustaqil bo'ladi. Rivojlangan mamlakatlarda oliy ma'lumotli xodimlar davlat yoki nodavlat korxonalarida ish bilan band bo'lish masalasida kamdan-kam holda murojaat qiladi. Ular o'z faoliyatini mustaqil belgilaydi. Muayyan faoliyat turlari bilan shug'ullanadi.

Demak oliy ta'lim xizmatlari ish haqini oshirish, mehnat bozori mexanizmlarini takomillashtirish, mehnat bozorini barqarorligini keskinlashtirish, kishilarni moliyaviy va shaxsiy mustaqilligini oshirish kabi vazifalari aholi bandligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Kalmetov B.D. Obrazovatelnyy kompleks v rynochnoy ekonomike – T.:Adolat, 2003. – B. 47.

2.Raxmonov R.N. “I“Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda oliy ta’lim tizimining roli” qtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2020 yil.B.261.

3.<https://imes.su/press-tsentr/stati/kakim-interesam-sluzhit-sistema-vysshego-obrazovaniya/>

4.Razumova T.O. Teleshova I.G. Transformasiya sistemi vysshego obrazovaniya: vyzovy i perspektivy. / Uroven jizni naseleniya regionov Rossii 2023. Tom 19. S.339.

5.Kindinova V.V., i dr. Sostoyaniye, problemy i perspektivy razvitiya sovremennogo obrazovaniya. Monografiya g. Petrozavodsk MSNP «NOVAYa NAUKA» 2023. S.39.

6.O‘zbekiston Respublikasi milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
www.stat.uz

7.O‘zbekistonda mehnat va bandlik. Statistik to‘plam. Toshkent, 2024 yil. B.76.

8.<https://www.theglobaleconomy.com/>

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali



+998 71 239 28 13



Tashkent, Uzbekistan



ilmiymaktab@gmail.com



www.laboreconomics.uz